

Ἡ «Ἐλευθερία» εἶναι εὐτυχῆς ἐγκαινιάζουσα σήμερον τὴν τακτικὴν συνεργασίαν τοῦ κ. Ι. Μ. Παναγιωτοπούλου, τοῦ ὁποῦ ἡ ἐξέχουσα προσωπικότης ὡς ποιητοῦ, λογογράφου καὶ ἱστορικοῦ τῆς φιλολογίας καὶ τῆς τέχνης εἶναι γνωστή. Ὁ κ. Παναγιωτόπουλος θὰ ἐπικοινωνῇ μὲ τοὺς ἀναγνώστας μας, κάθε Κυριακὴν, ἀπὸ τῆς ἰδίας αὐτῆς στήλης.

Τὸ Εἰκοσιένα

Κυριακή, 25 Μαρτίου 1956

Ἄνοιξη τοῦ 1825. Οἱ Ἕλληνες, κλεισμένοι στὸ Νεόκαστρο, βρίσκονται σὲ δυσκολώτατη θέση. Τοὺς λείπει τὸ ψωμί, τοὺς λείπει τὸ νερό, τοὺς λείπουν τὰ πάντα. Εἶναι μία φούχτα ἄνθρωποι παραδομένοι τοῦ πολέμου. Φάσματα, πὸ μόλις μποροῦν νὰ κρατήσουν στὰ χέρια τ' ἄρματα, νὰ σταθοῦνε στὰ πόδια τους. Ὁ Μπραΐμης ὀλοένα καὶ σφίγγει τὴ σιδερένια τανάλια του· μα οἱ πολιορκημένοι ἀντέχουν. Μοιράζονται μὲ τὴν ἀδελφοσύνη τῆς θυσίας τὴ στερνὴ τους μπουκιά, τὴ στερνὴ τους σταλαγματιά, τὰ στερνὰ τους μπαρουτόβολα, κρατιοῦνται ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον. Κι ἀντέχουν. Ὁ πολέμιος βλέπει πὼς θὰ χρειασθῇ μεγάλος ἀγώνας γιὰ νὰ πέσῃ τοῦτο τὸ κάστρο. Κι ἀποφασίζει τὴ διαπραγματεύση. Στέλνει μαντατοφόρο, νὰ «συναγρικηθῇ» μὲ τοὺς μέσα. Βγαίνουν τρεῖς ἀπὸ τοὺς πολέμαρχους. Εἶναι μαζί τους κι ὁ Μακρυγιάννης. Ζητοῦν νὰ τοὺς δώσουν καράβια, κι ὄχι δικά τους, εὐρωπαϊκά, νὰ φύγουν καὶ ν' ἀφήσουν τὸ κάστρο. Ὁ Μπραΐμης ἀποκρίνεται ὅτι «καράβια ἔχει δικά τους καὶ μᾶς βαρκαρίζε», διηγεῖται ὁ Μακρυγιάννης, «δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ ξένα. Τ' ἄρματα τὰ θέλει ὅλα. Τοὺς σκλάβους, τοὺς πῆρε μὲ τὸ σπαθί του καὶ τοὺς βαστᾷ ζωντανούς ὅσο νὰ βάλῃ κ' ἐμᾶς εἰς τὸ χέρι καὶ τότε νὰ μᾶς σκοτώσῃ ὅλους μαζί. Μιστοὺς δὲν ἔχει οὔτε λιανὸ νὰ μᾶς πλερώνῃ ἢ Διοίκησή μας. Τοῦ εἶπαμε», ἐξακολουθεῖ ὁ Μακρυγιάννης: «Ὁ πόλεμος εἶναι ἡ τύχη μας· καὶ πολεμᾶτε καὶ θὰ πολεμήσουμε ὅσο νὰ λιώσουμε, νὰ φάμε ὁ ἓνας τὸν ἄλλον καὶ τότε πὰ νὰ τὸ πάρῃ τὸ κάστρο. Φωτιά θὰ βάλουν νὰ πάμε στὸν ἀγέρα μ' ὅλο τὸ αὐτό».

Ἀναφέρομαι σ' αὐτὸ τὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ τ' «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Μακρυγιάννη, ὄχι γιὰ τ' εἶναι τὸ μοναδικό. Ἡ ἱστορία τοῦ Εἰκοσιένα εἶν' ἓνας διάλογος ἀνάμεσα στὸν πολιορκητὴ καὶ τὸν πολιορκημένο. Κι ὁ πολιορκημένος εἶναι μία ὄρθια πάντα ψυχὴ καὶ γλωῦσσα ἄλλη δὲν ξέρεи. Μ' ἂν δὲν εἶναι τὸ μοναδικό, εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ πιο χαρακτηριστικά. Ἔχει ὅλη τὴν ἀπλότητα, τὴ λιτότητα καὶ τὴν πυκνότητα τοῦ λόγου τοῦ Μακρυγιάννη· ἔχει τὴ ζωντάνια του· κ' εἶναι γραμμένο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο πὸ τὴν

έζησε την περίσταση· ή απόκριση πρὸς τὸν πολέμιο εἶναι ή δική του απόκριση. «Φωτιά θά βάλωμε νὰ πάμε στὸν ἀγέρα μ' ὄλο αὐτόν». Εἶναι οἱ Θερμοπύλες πὸς κάθε τόσο ξανάρχονται στὴν Ἱστορία τῶν ἀνθρώπων γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώνουν τὴ σημασία τῆς ἀνθρώπινης ἀξιοπρέπειας. Καὶ φαίνεται πὸς εἶναι πολὺ χρήσιμο πράγμα νὰ ξανάρχονται κάθε τόσο οἱ Θερμοπύλες. Καὶ στὴν ἱστορικὴ καὶ στὴν καθημερινὴ ἀκόμα ζωὴ. Γιατί ὁ ζόφος εἶναι πάντα πολὺς. Κι ὀλοένα χρειάζεται κάποιος φῶς. «ὀλίγο φῶς καὶ μακρυνό, σὲ μέγα σκότος καὶ ἔρμος» θὰ ἔλεγε ὁ Σολωμός. Σ' αὐτὸ τὸ «μέγα σκότος καὶ ἔρμος» ἀποκρίνεται ὁ Μακρυγιάννης, ὅταν ἀρνεῖται νὰ παραδώσει τὸ Νεόκαστρο. Σ' αὐτὸ ἀποκρίνεται τὸ Μεσολόγγι. Σ' αὐτὸ ἀποκρίνεται σήμερα τὸ σκλαβωμένο νησί, ή Κύπρος. Οἱ Θερμοπύλες τῆς ἐποχῆς μας εἶναι ή Κύπρος. Κι ὅσο οἱ ἄνθρωποι θὰ δυναστεύουν τοὺς ἀνθρώπους, οἱ Θερμοπύλες θὰ εἶναι τὸ ὑπέρτατο πεπρωμένο.

Τὸ Εἰκοσιένα εἶν' ἓνα κομμάτι φλογισμένη σάρκα. Εἶναι πολὺ ἀνθρώπινο. Καὶ στ' «Ἀπομνημονεύματα» τοῦ Μακρυγιάννη καὶ στ' ἄλλων τὰ ἀπομνημονεύματα καὶ στὴν προφορικὴ παράδοση ἴσαμε τοὺς καιροὺς μας διασώθη καὶ στὰ ἱστορικὰ μνημεῖα πὸς ἔχει ή ἀκάματη ἔρευνα ἀνυψώσει στὴ δόξα του. Ὅλοφάνερο γίνεται πόσο καὶ ή ἄκριτη καὶ ή ἀσυγκράτητη φιλοδοξία καὶ ή παλιμβουλία καὶ ή ἐμπάθεια καὶ τὸ πνεῦμα τῆς διχοστασίας ἔχουν διαλυτικὰ ἐπιδράσει στὴ σύνθεση τοῦ μεγάλου τούτου ἔπους. Ἄνθρωποι, πολὺ ἄνθρωποι ἦταν αὐτοὶ πὸς ἔκαμαν τὸ Εἰκοσιένα. Ἀπὸ πολλὴ σκλαβιά ἦρθαν. Κ' ή σκλαβιά, ἐνῶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά μεγαλώνει τὴν ἀντοχὴ τῆς ἀξίας ψυχῆς, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά εὐτελίζει καὶ συμβιβαστικώτερο κάνει τὸν ἀδύνατο χαρακτήρα. Μα πάνου ἀπ' ὄλα, καὶ τὸ μῖσος καὶ τὴν ἀγωνία τῆς φιλοπρωτίας καὶ τὴν προσωπικὴ ἀντιζηλία καὶ τὸ φόβο τῆς κακοπάθειας καὶ τὴν ἔλξη τῆς περιστατικῆς εὐζωίας, πὸς ἐξασφαλίζει ή ὑποταγή, ἔρχεται ή ὥρα, καὶ εἶναι ή μεγάλη ὥρα, πὸς τὸ ἀδούλωτο φρόνημα προβάλλει τὴν ἀρχαγγελικὴ του ἐναντίωση – τὴν ἐναντίωση πὸς ὀδηγεῖ στὸ μαρτύριο καὶ στὴν ἀποθέωση. Θὰ εἶναι μέγιστο ἀδίκημα ἂν κυττάξουμε ἀπὸ κάτω τὸ Εἰκοσιένα κι ἂν θελήσουμε μὲ τὸ μέτρο τῆς κοινῆς ζωῆς νὰ κρίνουμε τὴν πολιτεία τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων. Ἄνθρωποι ἦταν. Μὰ τ' ὅτι μπόρεσαν, σὲ μιὰν ἀκραία ἀνάταση, νὰ κερδίσουν τὴν ἀληθινὴ τους ψυχὴ, αὐτὸ εἶναι τὸ τίμιο δῶρο πὸς μᾶς ἔχουν προσφέρει. Γιὰ μιὰ στιγμή, κ' εἶναι τοῦτο πολὺ σπουδαῖο, μπόρεσαν νὰ λησμονήσουν τὰ πάντα. Ν' ἀδειάσουν ἀπὸ τὰ πάντα τὴν ὕπαρξή τους. Καὶ νὰ μὴν ἀπομείνῃ παρὰ τὸ δημοτικὸ τραγούδι μέσα τους, αὐτὸς ὁ καημὸς τῆς σκλαβιάς, αὐτὴ ή λαχτάρια τῆς ἐλευθερίας.

Ἔτσι, τὸ δημοτικὸ τραγούδι πραγματοποιήθηκε μέσα στὸ Εἰκοσιένα. Καὶ τὸ Εἰκοσιένα ἔγινε ή ἐνέργεια, ἔγινε ή καίρια πράξη, πὸς ἔκρυβε μέσα του τόσοι αἰῶνες,

τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Ὁ πολεμιστὴς τοῦ Εἰκοσιένα εἶναι ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἔγραψε, ποὺ ἔζησε, ποὺ ἔνοιωσε τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Εἶναι σὰν νὰ ἐκινήθηκε στὸν χῶρο καὶ μόνο τοῦ ἐπικοῦ καὶ τοῦ λυρικοῦ λόγου ποὺ ἀνάβλυσε ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς γῆς του.

Μερικὲς σελίδες τοῦ Εἰκοσιένα εἶναι τόσο ἀπίθανες, ὥστε φαίνονται σὰν καμωμένες, γιὰ νὰ φτερώσουν τὴν ποίηση. Τὸ Μεσολόγγι, ἄς ποῦμε. Ἔχει τόσην ὁμορφιά, ὥστε ὁ καθένας μπορεῖ νὰ στοχασθῆ πὼς δὲν ὑπήρξε παρὰ μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ ὑπάρξουν οἱ «Ἐλεύθεροι πολιορκημένοι» τοῦ Σολωμοῦ. Οἱ ἀκροώρειες αὐτές, οἱ ὑπέρτατες μορφές τοῦ ἠρωϊσμοῦ, ἔχουν ἓνα κάλλος, ποὺ μόνη ἢ ποιητικὴ φαντασία κατορθώνει νὰ τὸ συλλάβῃ. Τέτοιο κάλλος ἔχει τὸ Εἰκοσιένα. Πρὶν καλά-καλά συντελεσθῆ, ἦταν κιόλας παραμῦθι. Νομίζω πὼς καὶ οἱ σύγχρονοι — καὶ εἶναι εὐκόλο νὰ τὸ διαπιστώσουμε στὰ κείμενά τους — μολονότι ἐζοῦσαν τὴ σκληρὴ του πραγματικότητα, διαφορετικὰ δὲν τὸ ἔνοιωθαν. Μονάχα σὰν ἓνα παραμῦθι ποὺ προϋπῆρχε τοῦ γεγονότος. Τὸ Εἰκοσιένα, καθὼς ἐγεννιόταν, ἦταν δράση καὶ μῦθος συνάμα. Τὰ στοιχεῖα ποὺ ἐσχημάτισαν τὸ μῦθο του δὲν ἦρθαν ὑστερότερα, μὲ τὴν ἀνάπλαση τοῦ περιστατικοῦ μὲ τὴ βοήθεια τῆς λαϊκῆς φαντασίας ἢ τοῦ λυρικοῦ οἴστρου, καθὼς συμβαίνει τόσο συχνά. Τὸ Εἰκοσιένα δὲν εἶναι μιὰ ἱστορία μυθοποιημένη. Εἶν' ἓνας μῦθος τὸ ἴδιο. Τόση ποίηση καὶ τόσο μέγεθος ἔχει. Καὶ μᾶς προσφέρει τὴ συνείδηση τοῦ μεγέθους.

Μ' αὐτὴ τὴ συνείδηση ψευτόζησε ὀλόκληρος ὁ δέκατος ἔνατος ἐλληνικὸς αἰώνας. Ἐνας αἰώνας φτωχός, κυβερνημένος ἀπὸ τοὺς ξένους, ἓνας λογοκόπος αἰώνας. Καθὼς ἔλεγαν οἱ ἀρχαῖοι πὼς οἱ τραγωδίαι τοῦ Αἰσχύλου ἦταν «τεμάχη» ἀπὸ τὰ μεγάλα ὀμήρεια δεῖπνα, ἔτσι κ' οἱ νεότεροι θὰ μπορούσαν νὰ ποῦν πὼς ἢ πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ δράση τοῦ δέκατου ἔνατου ἐλληνικοῦ αἰῶνα, ὅσος περίσσεψε φυσικὰ ἀπὸ τὸ Εἰκοσιένα, δὲν ἦταν παρὰ μιὰ συγκομιδὴ ψίχουλα ἀπὸ τὸ σύνολο τῆς δόξας καὶ τῆς θυσίας, ἀπὸ τὸ συμπόσιο τοῦ Μεγάλου Ἀγῶνα. Καὶ στοὺς ἀρχαίους ὁ λόγος ἦταν γιὰ τὸν Αἰσχύλο. Ἐνῶ στοὺς νεότερους αὐτὰ τὰ ψίχουλα ἔγιναν ὁ «ἄρτος ζωῆς» στὶς δύσκολες μέρες τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, τῶν Ἑπειροθεσσαλικῶν καὶ τοῦ Ἑνεήντα Ἑφτά. Τὸ κράτος ποὺ βγήκε ἀπὸ τὴν Ἐπανάσταση ἦταν μικρὸ καὶ φτωχό. Νομίζω πὼς ἔμοιαζε μὲ τὰ στεναχωρημένα ἐκεῖνα μικρονοικοκυριά ποὺ προέρχονται πολὺ συχνὰ ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἔρωτες — καὶ φυσικά, τοὺς σκοτώνουν. Τὸ Εἰκοσιένα εἶναι ὁ μέγας Ἔρωτας, ὁ γεμάτος αἰσιοδοξία, καρτερία καὶ πνεῦμα θυσίας. Τὸ νεοσύστατο κράτος τοῦ περασμένου αἰῶνα, τὸ φτωχονοικοκυριό, ἢ ἀθλιότητα τῆς κάθε στιγμῆς, ἢ

στενοχώρια τῆς καθημερινῆς ζωῆς, πού μαραίνει τὰ γενναῖα αἰσθήματα καὶ θρυμματίζει τὴν ἀντοχή.

Ὁ δέκατος ἔνατος αἰώνας ἐνόθευσε τὴν οὐσία τοῦ Εἰκοσιένα. Δὲν μπόρεσε, ἔξω ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, νὰ νοιώσει τὴ διδαχὴ του. Τὸ ἔκαμε καθ' οὐσαν συζήτηση τοῦ καφενεῖου. Καὶ δὲν ἄργησε νὰ ἔρθῃ ἡ ἀνταπόδοση. Ἡ ἐκδίκηση τοῦ παρεξηγημένου Εἰκοσιένα, θὰ ἔπρεπε νὰ ποῦμε σωστότερα. Τὸ Ἐνεήντα Ἐφτά εἶναι ὁ πόλεμος τοῦ καφενεῖου. Ἐκεῖ τελειώνει ἓνας κύκλος. Ἐκεῖ τελειώνει ἡ παρεξήγηση. Ὁ μαχητικὸς δημοτικισμὸς τῆς πρώτης ἐποχῆς — ὁ Ψυχάρης τὴν εἶχε νοιώσει τὴν παρεξήγηση. Ἀπὸ μιὰν ἄποψη, «Τὸ Ταξίδι μου», τυπωμένο στὰ 1888, θέλει νὰ προλάβει τὸ Ἐνεήντα Ἐφτά. Εἶναι μιὰ ἐθνικὴ χειρονομία, ἓνα «σήμα κινδύνου». Μὰ «Τὸ Ταξίδι μου» οἱ πολλοὶ τὸ πολέμησαν. Ἔτσι, τὸ Ἐνεήντα Ἐφτά ἦρθε μὲ τὴν κανονικότητα τῶν φυσικῶν φαινομένων. Τὸ καφενόβιο Εἰκοσιένα, τὸ Εἰκοσιένα τῶν Σούτσων καὶ τῶν Παρασχῶν εἶχε πάρει τὴν ἐκδίκησὶ του. Τὰ ἔξοδα, φυσικά, τὰ πλήρωσε τὸ Ἔθνος. Εἶναι ἡ μοῖρα του: πάντοτε τὸ Ἔθνος πληρώνει τὰ ἔξοδα!

I.M.ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ